

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
дисципліни
“ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ”
(для бакалаврів)

МАУП

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2010

Підготовлено професором кафедри загальної та практичної психології
О. І. Бондарчук

Рецензент доктор психологічних наук, професор, завідувача лабораторією
організаційної психології Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН
України Л. М. Карамушка

Затверджено на засіданні кафедри загальної та практичної психології
(протокол № 9 від 04.06.08)

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом

Бондарчук О. І. Навчальна програма дисципліни “Експериментальна психологія” (для бакалаврів). — К.: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2010. — 15 с.

Навчальна програма містить пояснювальну записку, тематичний план, зміст дисципліни “Експериментальна психологія”, теми контрольних робіт, питання для самоконтролю, а також список літератури.

- © Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2010
- © ДП «Видавничий дім «Персонал», 2010

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Важливе місце експериментальної психології в курсі підготовки студентів — майбутніх психологів зумовлено необхідністю досліджувати і прогнозувати закономірності проявів психіки на науковому рівні.

Мета дисципліни — розкрити особливості змісту планування, організації, проведення експериментального дослідження психіки, можливості обробки та інтерпретації експериментальних даних тощо. Завданнями дисципліни є:

- 1) формування знань про закономірності, умови, принципи застосування експериментального методу в психології,
- 2) формування вмінь і навичок проведення валідного експериментального дослідження психіки;
- 3) розвиток умінь і навичок правильно і науково обґрунтовано пояснювати психологічні факти, ті або інші прояви особистості людини на основі експериментальних даних.

У результаті вивчення дисципліни “Експериментальна психологія” студентам необхідно **знати**:

- особливості становлення експериментального методу в психології, а також проблеми і перспективи експерименту в сучасній психології;
- сутність експерименту як засобу пізнання психічної реальності;
- типи експериментів і їх особливості;
- основні етапи експериментального дослідження психіки;
- види змінних, їх контроль у психологічному експерименті;
- психологічні шкали і можливості їх застосування у критерії якості виміру змінних;
- види гіпотез, можливості їх перевірки в експерименті;
- особливості планування психологічного експерименту;
- стратегії відбору досліджуваних у репрезентативні вибірки;
- можливості кореляційного підходу в психологічних дослідженнях;

уміти:

- застосовувати експериментальний метод у дослідженні психічної реальності;
- формувати “правильні” гіпотези щодо причинно-наслідкових зв'язків між фактами;

- складати програму експерименту;
- реалізовувати експериментальну програму від інструктажу і мотивування досліджуваних до реєстрації результатів і постекспериментальної бесіди з учасниками процедури;
- на основі процедури аналізу отриманих результатів формувати висновок про підтвердження чи відкидання гіпотези, а також готувати відповідний науковий звіт;
- аналізувати наукові звіти про проведені експериментальні дослідження психіки з метою визначення об'єктивності, надійності і валідності отриманих результатів.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
дисципліни
“ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ”

№ пор.	Назва змістового модуля і теми
	Змістовий модуль I. Вступ до експериментальної психології
1	Предмет і завдання експериментальної психології
2	Експеримент у системі методів наукового дослідження психіки
3	Змінні в психології. Вимір змінних
4	Гіпотези в структурі психологічного дослідження
	Змістовий модуль II. Етапи експериментального дослідження психіки
5	Валідність експериментального дослідження психіки
6	Планування психологічного експерименту
7	Інтерпретація результатів експериментального дослідження психіки
	Змістовий модуль III. Типологія експериментів у психології
8	Експеримент і квазіексперимент
9	Кореляційний підхід у психологічному дослідженні
Разом годин: 216	

ЗМІСТ
дисципліни
“ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ”

Змістовий модуль I. Вступ до експериментальної психології

Тема 1. Предмет і завдання експериментальної психології

Роль експериментального дослідження психіки в здобутті наукових психологічних знань.

Вплив основних напрямів психологічної науки на становлення і розвиток експериментальної психології. Біхевіоризм і експериментальна психологія (Б. Скіннер, Дж. Уотсон та ін.)

Вплив гештальтпсихології на розвиток експериментальної психології (Е. Рубін, М. Вертгеймер та ін.). Психоаналіз і його вплив на експериментальну психологію (З. Фрейд, А. Адлер та ін.). Когнітивісти (Ж. Піаже, Дж. Бруннер та ін.) і експериментальна психологія.

Розвиток вітчизняної експериментальної психології. Різні підходи до розуміння сутності експерименту і його структури (Л. С. Виготський, Г. С. Костюк, О. М. Леонтєв, С. Д. Максименко, С. Л. Рубінштейн та ін.).

Основні підходи до визначення предмета експериментальної психології на сучасному етапі. Тенденції розвитку сучасної вітчизняної експериментальної психології

Література [1–9; 10; 12; 13; 15; 19; 22; 26]

Тема 2. Експеримент у системі методів наукового дослідження психіки

Організація емпіричного дослідження психіки. Класифікація методів емпіричного дослідження психіки. Місце експерименту серед емпіричних методів психологічного дослідження. Принципи експериментального дослідження психіки

Переваги експерименту як методу психології порівняно із спостереженням. Роль спостереження у психологічному експерименті.

Проблеми експерименту в психології (етичність, штучність, ізоморфізм, проблема подвійної суб'єктності тощо). Комунікативні артефакти і засоби їх попередження.

Література [1–10; 12; 13; 15; 19; 22; 26; 27]

Тема 3. Змінні в психології. Вимір змінних

Змінні і їх операціоналізація. Види змінних в експериментальному дослідженні психіки. Проблема виміру змінних. Психологічні шкали. Міри центральної тенденції і мінливості як характеристики розподілу результатів виміру змінних.

Емпіричні методи виміру змінних у психологічному експерименті. Міри зв'язку і міри відмінностей результатів в експериментальному дослідженні психіки.

Види змішувань змінних. Ефект послідовності при маніпулюванні незалежною змінною. Експериментальний контроль змінних у психологічному дослідженні.

Література [1; 3–5; 11; 12; 16; 17; 20; 21; 23]

Тема 4. Гіпотези в структурі психологічного дослідження

Вимоги до формулювання наукових гіпотез у психологічному експерименті.

Рівні гіпотез: теоретичний, емпіричний, статистичний. Види гіпотез у психологічному експерименті. Контргіпотеза і третя конкуруюча гіпотеза.

Принцип фальсифікації і верифікації наукових гіпотез. Емпіричні гіпотези про феномен; про зв'язки між феноменами; про каузальні зв'язки тощо.

Статистичні гіпотези. Гіпотеза про подібність (нуль-гіпотеза) і гіпотеза про відмінність. Статистичні рішення: помилки 1-го і 2-го роду і можливості їхньому запобіганню.

Література [1; 3–5; 8; 10; 12; 19; 26]

Змістовий модуль II. Етапи експериментального дослідження психіки

Тема 5. Валідність експериментального дослідження психіки

Загальна характеристика етапів психологічного експерименту. Сутність поняття “валідність експерименту”. Мислений (бездоганий) експеримент як еталон валідності експерименту. Оцінка реальних експериментів на основі їхнього порівняння з мисленими зразками.

Фактори досягнення внутрішньої валідності (надійності) експерименту в психології. Фактори досягнення зовнішньої валідності ек-

спериментального дослідження психіки. Стратегії відбору досліджуваних до вибірки. Техніки випадкового і стратометричного відбору. Проблеми використання природних груп у психологічному експерименті.

Література [1–5; 9; 12]

Тема 6. Планування психологічного експерименту

Планування як контроль загрози валідності експерименту. Умови планування психологічного експерименту.

Сутність змістового і формального планування психологічного експерименту

План як експериментальна схема пред'явлення рівнів незалежної змінної. Прості і факторні плани. Зв'язок вибору плану з теоретичним підходом до розуміння сутності проблеми. Типи експериментальних схем, що використовуються в процесі вивчення психіки.

Література [1; 3–5; 7; 8; 12; 25; 27]

Тема 7. Інтерпретація результатів експериментального дослідження психіки

Поняття про інтерпретацію результатів експерименту. Складові інтерпретації експериментальних результатів.

Особливості обробки результатів експериментального дослідження в психології. Типи психологічного пояснення в експерименті. Проблема пояснення й узагальнення результатів дослідження. Типові помилки узагальнення експериментальних даних. Інтерпретація “негативного” результату експерименту

Аналіз звітів експериментального дослідження психіки (за статтями в наукових виданнях)

Література [1; 4; 5; 11; 12; 14; 22– 24]

Змістовий модуль III. Типологія експериментів у психології

Тема 8. Експеримент і квазіексперимент

Основні різновиди експерименту в психології. Типи експериментів психології та можливості їх використання у різних галузях психологічної науки. Експеримент у соціальній психології. Експеримент у педагогічній психології. Експеримент у віковій психології. Приклади.

1. Експеримент і квазіексперимент. Відмінності квазіекспериментального дослідження психіки порівняно з “істинним” експериментом. Формуючий експеримент і лонгітюд як квазіекспериментальне дослідження психіки. Експериментальний контроль у квазіексперименті. Шляхи забезпечення валідності квазіекспериментального дослідження психіки.

Література [1; 4; 5; 11; 12; 14; 22– 24]

Тема 9. Кореляційний підхід у психологічному дослідженні

Кореляційний підхід як метод пасивно-спостерегаючого дослідження і як засіб статистичної оцінки гіпотез про зв'язки.

Відмінності між кореляційним дослідженням і квазіекспериментом.

Види зв'язку в кореляційних дослідженнях (істинні і хибні кореляції, автокореляції та ін.). Міри зв'язку і міри відмінностей в кореляційному дослідженні. Залежність вибору коефіцієнта кореляції від виду психологічних шкал. Параметричні і непараметричні коефіцієнти кореляції. Контроль у кореляційних дослідженнях. Підбір груп у кореляційних і квазіекспериментальних схемах. Оцінка валідності кореляційного дослідження.

Література [1; 4; 5; 11; 12; 14; 22–24]

ТЕМИ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

1. Біхевіоризм і експериментальна психологія.
2. Когнітивний підхід і експериментальна психологія
3. Гуманістичний підхід і експериментальна психологія
4. Специфіка експерименту в психології.
5. Основні відмінності експериментування і спостереження.
6. Лабораторний експеримент: специфіка, доцільність застосування, приклади.
7. Природний експеримент у психології: специфіка, доцільність застосування, приклади..
8. Змінні і експериментальний контроль.
9. Ефекти послідовності при маніпулюванні змінними і засоби їх розв'язання.
10. Шкали і вимір змінних у психології
11. Гіпотеза в структурі психологічного дослідження. Рівні гіпотез.

12. Контргіпотеза і третя конкуруюча гіпотеза в психологічному експерименті.
13. Статистичні гіпотези.
14. Нуль-гіпотеза і значущі результати дослідження.
15. Мислений експеримент і валідність експерименту.
16. Фактори, що загрожують валідності психологічного експерименту.
17. Планування експерименту в психології.
18. Прості експериментальні плани і їх використання в психології.
19. Факторні плани і їх використання в психології.
20. Планування і валідність експерименту.
21. Інтерпретація експериментальних даних у психологічному експерименті.
22. Якісна і кількісна обробка даних експериментального дослідження.
23. Проблема пояснення експериментальних даних у психології.
24. Узагальнення експериментальних даних і його види.
25. Типи експериментів та їх характеристика.
26. Проблема валідності квазіекспериментального дослідження психіки.
27. Кроскультурне дослідження як квазіексперимент.
28. Кореляційне дослідження психіки: основні напрями застосування.
29. Контроль валідності в кореляційному дослідженні психіки.
30. Особливості підбору груп у кореляційному дослідженні.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Структура наукового дослідження психіки.
2. Класифікація методів дослідження психіки.
3. Місце експерименту в системі методів наукового дослідження психіки.
4. Предмет і завдання експериментальної психології.
5. Витоки експериментальної психології.
6. Становлення експериментального методу в психології.
7. Особливості сучасного етапу експериментальної психології.
8. Проблеми експериментального дослідження психіки.
9. Комунікативні артефакти в експериментальному дослідженні психіки.

10. Засоби уникнення комунікативних артефактів.
11. Переваги експерименту як методу психології.
12. Перспективи експериментального методу в сучасній психології
13. Експеримент як засіб пізнання психіки людини.
14. Структура експерименту.
15. Специфіка експерименту в психології.
16. Принципи експериментального дослідження психіки.
17. Основні відмінності експериментування і спостереження.
18. Типи експериментів та їх характеристика.
19. Лабораторний експеримент: специфіка і доцільність застосування.
20. Природний експеримент у психології.
21. Констатуючий експеримент у психології.
22. Формуючий експеримент у психології.
23. Квазіексперимент як метод психологічного дослідження.
24. Проблема валідності квазіекспериментального дослідження психіки.
25. Експеримент “ex-post-facto” як квазіекспериментальне дослідження психіки.
26. Гіпотеза в структурі психологічного дослідження. Рівні гіпотез.
27. Контргіпотеза і третя конкуруюча гіпотеза в психологічному експерименті.
28. Вимоги до формулювання гіпотези.
29. Статистичні гіпотези.
30. Направлені і ненаправлені гіпотези.
31. Нуль-гіпотеза і значущі результати дослідження. Рівні значущості в психології.
32. Умови відхилення нуль-гіпотези.
33. Помилки першого і другого роду при прийнятті статистичного рішення.
34. Поняття про змінну в психологічному експерименті.
35. Види змінних при перевірці гіпотези.
36. Незалежна змінна: зміст та особливості прояву.
37. Залежна змінна: зміст та особливості прояву.
38. Проміжні змінні.
39. Зовнішні змінні.
40. Змінні і експериментальний контроль.

41. Проблема змішування змінних і можливості її розв'язання.
42. Ефекти послідовності при маніпулюванні змінними і засоби їх розв'язання.
43. Вимір змінних у психології.
44. Поняття про шкали в психології.
45. Номінальна шкала.
46. Рангова шкала.
47. Шкала інтервалів і її характеристика.
48. Шкала пропорцій і її характеристика.
49. Методики виміру змінних. Психодіагностичні методики при реалізації експериментального методу.
50. Критерії якості виміру змінних: об'єктивність, надійність, валідність.
51. Мислений і реальний експерименти.
52. Ідеальний експеримент.
53. Нескінчений експеримент.
54. Експеримент повної відповідності.
55. Мислений експеримент і валідність експерименту.
56. Види валідності.
57. Внутрішня валідність (надійність) експерименту.
58. Зовнішня валідність експерименту.
59. Фактори, що загрожують валідності психологічного експерименту.
60. Вибірка і генеральна сукупність.
61. Характеристики вибірки: міри центральної тенденції.
62. Міри мінливості як характеристики вибірки.
63. Репрезентативність вибірки і умови її досягнення.
64. Загальна характеристика стратегій підбору досліджуваних у вибірку.
65. Техніка рандомізації.
66. Стратометричний відбір до вибірки.
67. Метод попарного відбору до експериментальної та контрольної групи.
68. Використання природних груп у експериментальному дослідженні психіки і проблема валідності експерименту.
69. Основні етапи експериментального дослідження психіки.
70. Характеристика теоретичного етапу експериментального дослідження психіки.

71. Характеристика підготовчого етапу експериментального дослідження психіки.
72. Планування експерименту. Плани дослідження.
73. Прості експериментальні плани.
74. Факторні плани і їх характеристика.
75. Практика експериментування і можливі методологічні помилки.
76. Поняття про інтерпретацію експериментальних даних. Складові інтерпретації.
77. Якісна і кількісна обробка даних експериментального дослідження.
78. Статистична обробка даних.
79. Можливості аналізу латентних закономірностей експериментальних даних.
80. Проблема пояснення експериментальних даних.
81. Форми пояснення даних психологічного експерименту.
82. Узагальнення експериментальних даних і його види.
83. Можливі помилки під час узагальнення експериментальних даних.
84. Експериментальний контроль і валідність експерименту.
85. Кореляційний підхід у психологічних дослідженнях.
86. Контроль валідності в кореляційному дослідженні психіки.
87. Особливості підбору груп у кореляційному дослідженні.
88. Міри зв'язку і міри відмінностей в емпіричному дослідженні.
89. Експеримент у соціальній психології.
90. Експеримент у віковій та педагогічній психології.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. *Бондарчук О. І.* Експериментальна психологія: Курс лекцій. — К.: МАУП, 2003. — 120 с.
2. *Дружинин В. Н.* Экспериментальная психология. — СПб.: Изд-во “Питер”, 2000. — 286 с.
3. *Максименко С. Д., Носенко Е. Л.* Експериментальна психологія (дидактичний тезаурус): Навч. посіб. — К.: МАУП, 2004. — 128 с..
4. *Солсо Р. Л., Маклин М. К.* Экспериментальная психология. — СПб. — ЕВРОЗНАК, 2003. — 272 с.

5. Шнейдер Л. Б. Экспериментальная психология: Учеб. пособие. — М.: Академ. проект; Фонд “Мир”, 2007. — 300 с.

Додаткова

6. Анастаси А., Урбина С. Психологическое тестирование. — СПб.: Питер, 2001. — 688 с.
7. Бурлачук Л. Ф. Словарь-справочник по психодиагностике. — СПб.: Питер, 2000. — 528 с.
8. Бююль А., Цефель Р. SPSS: искусство обработки информации. — СПб., 2001. — 608 с.
9. Гласс Дж., Стенли Дж. Статистические методы в педагогике и психологии. — М.: Прогресс, 1976.
10. Готтсданкер Р. Основы психологического эксперимента. — М.: Изд-во МГУ, 1982. — 464 с.
11. Дорфман Л. Я. Методологические основы эмпирической психологии: от понимания к технологии: Учеб. пособие. — М.: Смысл; Академик, 2005. — 288 с.
12. Дружинин В. Н. Структура и логика психологического исследования. — М.: ИП РАН., 1994. — 164 с.
13. *Интерпретация* и анализ данных в социологических исследованиях / Под ред. В. Г. Андrenкова, Ю. Н. Толстовой. — М.: Наука, 1987. — 255 с.
14. *История становления и развития экспериментально-психологических исследований в России: Сб. науч. тр.* / Под ред. Б. Ф. Ломова, Е. А. Будиловой, В. А. Кольцовой. — М.: Наука, 1990. — 216 с.
15. Корнилова Т. В. Введение в психологический эксперимент. — М.: Изд-во МГУ; Изд-во ЧеРо, 2001. — 256 с.
16. Кэмбелл Д. Модели экспериментов в социальной психологии и прикладных исследованиях. — СПб: Соц.-психол. центр, 1996. — 392 с.
17. Максименко С. Д. Розвиток психіки в онтогенезі: В 2 т. — К.: Форум, 2002. — Т.1: Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології. — 319 с.
18. *Методики* диагностики психических состояний и анализа деятельности человека /Под. ред. Л. Г. Дикой. — М.: ИП РАН, 1994.

19. *Методики* социально-психологического исследования личности и малых групп / Под ред. А. Л. Журавлёва и Е. В. Журавлёвой. — М.: ИП РАН, 1995.
20. *Методы* исследования в психологии: квазиэксперимент / Под ред. Т. В. Корниловой. — М.: Прогресс, 1998. — 296 с.
21. *Пайнс Э., Маслач К.* Практикум по социальной психологии. — СПб.: Питер, 2000. — С. 38 — 60.
22. *Поптер К.* Логика и рост научного знания: Избр. работы. — М.: Прогресс, 1984. — 605 с.
23. *Практикум* по общей, экспериментальной и прикладной психологии / Под ред. А. А. Крылова, С. А. Маничева, — СПб.: Питер, 2000. — 560 с.
24. *Психологическая* диагностика / Под ред. К. М. Гуревича, Е. М. Борисовой — М.: Изд-во УРАО, 2001. — 302 с.
25. *Роговин М. С.* Психологическое исследование. — Ярославль, 1979. — 66 с.
26. *Сидоренко Е. В.* Методы математической обработки в психологии. — СПб.: Речь, 2002. — 350 с.
27. *Хикс Ч.* Основные принципы планирования эксперимента. — М.: Мир, 1967. — 406 с.
28. *Шейко В. М.* Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. — К.: Знання-Прес, 2002. — 295 с.
29. *Экспериментальная* психология / Под ред. П. Фресс, Ж. Пиаже. — Вып.1–9. — М.: Прогресс, 1966–1978.
30. *Ядов В. А.* Социологическое исследование: Методология, программы, методы. — Самара, 1995. — 311 с.

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	3
Тематичний план дисципліни “Експериментальна психологія”	4
Зміст дисципліни “Експериментальна психологія”	5
Теми контрольних робіт	8
Питання для самоконтролю.....	9
Список літератури	12

Відповідальний за випуск *А. Д. Вегеренко*
Редактор *О. М. Коваленко*
Комп’ютерне верстання *О. А. Варваріна*

Зам. № ВКЦ-4300

Формат 60 84/16. Папір офсетний.
Друк ротатійний трафаретний. Наклад пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

ДП «Видавничий дім «Персонал»
03039 Київ-39, просп. Червонозоряний, 119, літ. XX

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб’єктів видавничої справи ДК № 3262 від 26.08.2008 р.*